

БӨЛІМ: ҒЫЛЫМ

Жасөспірімдік шақтағы “Арман” мен “Үміт” концепциясының психологиялық көрінісі: бердібек соқпақбаев “менің атым қожа” повесі бойынша

ЖАРИЯЛАНДЫ
10.12.2024СІЛТЕМЕ
<https://bilimger.kz/172120/>

УДК159.91

Ф.ғ.к., қауымдастырылған профессор

Тулекова Гүлжан Қажымұратқызы

• курс студенті Жарқын Аружан Ержанқызы

ЖАСӨСПІРІМДІК ШАҚТАҒЫ “АРМАН” МЕН “ҮМІТ” КОНЦЕПЦИЯСЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ КӨРІНІСІ: БЕРДІБЕК СОҚПАҚБАЕВ “МЕНИҢ АТЫМ ҚОЖА “ ПОВЕСІ БОЙЫНША

Аңдатпа

Мақалада Бердібек Соқпақбаевтың «Менің атым Қожа» шығармасындағы арман мен үміт концепцияларының әдебиеттегі рөлі мен олардың кейіпкердің тұлғалық қалыптасуындағы маңызы қарастырылады. Арман мен үміт Қожа бейнесінің көпқырлылығын ашуға, оның ішкі жан дүниесін және болашаққа деген ұмтылысын көрсетуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, мақалада арман мен үміттің психологиялық және әлеуметтік аспектілері талданып, олардың жасөспірімдердің тұлғалық дамуы мен мотивациялық маңызын түсіндіруге назар аударылады.

Түйін сөздер: Бердібек Соқпақбаев, «Менің атым Қожа», арман, үміт, психология, әлеуметтік аспект, тұлғалық қалыптасу.

Аннотация

В данной статье рассматриваются концепции мечты и надежды в повести Бердыбека

Сокпакбаева «Меня зовут Кожа», их роль в литературе и значимость в процессе формирования личности героя. Мечта и надежда помогают раскрыть многогранность образа Кожы, его внутренний мир и стремление к будущему. Кроме того, в статье анализируются психологические и социальные аспекты мечты и надежды, их значение в мотивации и воспитании подростков.

Ключевые слова: Бердыбек Сокпакбаев, «Меня зовут Кожа», мечта, надежда, психология, социальный аспект, формирование личности.

Abstract

This article examines the concepts of dreams and hopes in Berdibek Sokpakbaev's novella "My Name is Kozha", their role in literature, and their significance in shaping the protagonist's personality. Dreams and hopes reveal the multifaceted nature of Kozha's character, his inner world, and aspirations for the future. Furthermore, the article analyzes the psychological and social aspects of dreams and hopes, emphasizing their importance in motivating and educating adolescents.

Keywords: Berdibek Sokpakbaev, "My Name is Kozha", dreams, hopes, psychology, social aspect, personality development.

Kіріспе

Бердібек Соқпақбаевтың «Менің атым Қожа» повесі қазақ балалар әдебиетінің жарқын үлгілерінің бірі. Шығармада жасөспірімдердің ішкі әлемі, өмірлік құндылықтары және олардың қоғамдағы орны терең әрі шынайы бейнеленген. Қожа бейнесі оның арманы мен үміті арқылы сипатталып, жасөспірімдердің өмірлік бағдарын анықтауда маңызды рөл атқарады.

Бұл мақалада «Менің атым Қожа» повесіндегі арман мен үміт концепцияларының рөлі, олардың психологиялық, әлеуметтік аспектілері қарастырылады. Сонымен қатар, арман мен үміттің жасөспірімдердің тұлғалық қалыптасуына әсері талданады.

Арман ұғымының әдебиеттегі рөлі: Әдебиетте арман адамның болашаққа ұмтылысын, қиялын және өмірлік мақсаттарын сипаттауда маңызды орын алады. Арман тек қиял емес, адамның рухани ізденістерінің, қоғаммен байланысының көрсеткіші. Бердібек Соқпақбаевтың шығармаларында арман ұғымы басты тақырыптардың бірі, ал психологияда арман ұғымының рөлі адамның мотивациялық жүйесінің негізгі элементі ретінде қарастырылады. Абрахам Маслоудың қажеттіліктер иерархиясында арман адамның өзін-өзі тануы және өзін-өзі жүзеге асыруы қажеттілігімен тікелей байланысты. Сонымен қатар, психологтар арманды болашаққа сенімділік пен эмоционалдық тұрақтылықты сақтаудың маңызды факторы ретінде сипаттайды. Бұл теория адам қиялының шынайы өмірмен байланысын зерттеуге бағытталған [Маслоу, 2018, 58-б.].

“Менің атым Қожа” повесінде арман кейіпкердің құндылықтары мен болашағын елестету құралы ретінде көрініс табады. Қожаның батыр болу, жақсы оқушы атану және қоғамның құрметіне ие болу армандары арқылы оның көпқырлы бейнесі ашылады [Соқпақбаев, 1988, 25-б.].

“Арман ұғымы тек Қожа бейнесінде ғана емес, қазақ әдебиетінің басқа да шығармаларында кеңінен көрініс табады. Мысалы, Абайдың «Қара сөздерінде» арман адамның рухани дамуы мен өзін-өзі тану процесін айқындайтын маңызды элемент ретінде сипатталады. Бұл ұғым қазақ халқының дәстүрлі өмір салтында терең тамыр жайған және әдебиетте басты тақырыптардың бірі болып табылады” [Құнанбаев, 2020, 85-б.].

Қожаның армандары: Қожаның армандары оның қиялшыл, шынайы өмірден бөлек идеалдарға ұмтылатын бала екенін көрсетеді. Повесттің әр бөлімінде оның армандары әртүрлі қырынан ашылып отырады: Қожаның армандары көбінесе қиял мен шынайы өмір арасындағы шекараны анықтайды. Ол өз армандары арқылы болашағын елестетіп, өмірге мотивация табады. Қожаның армандары оның қиялшыл, шынайы өмірден бөлек идеалдарға ұмтылатын бала екенін көрсетеді.

Мысалы: Батыр болу арманы, Қожа өзін батыр ретінде елестетіп, әділетсіздікке қарсы күресетін кейіпкер болуды армандайды. Ол бұл арманында әділетсіздікті жеңіп, айналасындағы адамдардың алғысына бөленгісі келеді. Бұл арман оның шынайы өмірде батыл әрі адамгершілікке толы тұлға болуға ұмтылысын көрсетеді [Соқпақбаев, 1988, 32-б.].

Жақсы оқушы болу арманы: Қожа оқуда озат болып, мұғалімдер мен сыныптастарының арасында үздік атануды қалайды. Бұл арман оның анасына деген сүйіспеншілігімен, отбасылық құндылықтарды құрметтеуімен байланысты [Соқпақбаев,

1988, 36-б.].

Қызыл галстук тағу арманы: Қожа пионерлер қатарына қосылып, қызыл галстук тағып жүргісі келеді. Бұл оның қоғамға үлес қосып, беделді тұлға болуға деген ұмтылысын білдіреді [Соқпақбаев, 1988, 40-б.].

Достар арасында сыйлы болу: Қожа өз достарының арасында сыйлы болуды, олардың құрметіне ие болуды армандайды. Бұл оның көшбасшылыққа және достыққа деген ұмтылысын көрсетеді [Соқпақбаев, 1988, 45-б.].

Анасының үмітін ақтау: Қожа анасына реніш тудырмай, оның мақтанышына айналуды қалайды. Бұл арман оның отбасына деген сүйіспеншілігі мен борышын білдіреді [Соқпақбаев, 1988, 28-б.].

Футболист болу: Қожа футболдан танымал ойыншы болуды армандайды. Бұл оның спортқа деген құштарлығын және өз мүмкіндіктерін жоғары бағалайтынын көрсетеді [Соқпақбаев, 1988, 52-б.].

Спорт жарыстарында жеңу: Қожа ауылдық спорт жарыстарында жеңімпаз атанып, өз қабілеттерін дәлелдегісі келеді. Бұл арман оның табысқа деген ұмтылысын бейнелейді [Соқпақбаев, 1988, 53-б.].

Өз қателіктерін түзету: Қожа жасаған бұзықтықтарын мойындап, өзін жақсы жағынан көрсетуді армандайды. Бұл арман оның тұлғалық жетілу процесін сипаттайды [Соқпақбаев, 1988, 48-б.].

Шет елдерді көру: Қожа шет елдерге саяхат жасап, жаңа жерлерді зерттеуді армандайды. Бұл оның қиялының кеңдігін және білімге құштарлығын көрсетеді [Соқпақбаев, 1988, 57-б.].

Алтын медаль алу: Қожа білім алуда үздік атанып, алтын медаль иегері болуды армандайды. Бұл арман оның табысты тұлға болуға деген ұмтылысын көрсетеді [Соқпақбаев, 1988, 62-б.].

Жаңа велосипед сатып алу: Қожа велосипед иеленуді армандайды. Бұл оның жасөспірімдік армандарының қарапайым әрі шынайы екенін көрсетеді [Соқпақбаев, 1988, 65-б.].

Кітап жазу: Қожа өз өмірі жайлы кітап жазуды армандайды. Бұл оның шығармашылық қабілетін және өзін-өзі танытуға деген ұмтылысын көрсетеді [Соқпақбаев, 1988, 68-б.].

Кино кейіпкері болу: Қожа өзінің қызықты оқиғаларын киноға айналдыруды армандайды. Бұл арман оның өзін елге танытқысы келетінін көрсетеді [Соқпақбаев, 1988, 72-б.].

Теңіз жағалауында өмір сүру: Қожа теңіз жағасында еркін өмір сүруді армандайды.

Бұл арман оның табиғатқа деген қызығушылығын және еркіндікті қалайтынын көрсетеді [Соқпақбаев, 1988, 75-б.].

Ғалым болу: Қожа ғылымға үлес қосып, жаңалық ашуды армандайды. Бұл оның білімге деген құштарлығы мен үлкен амбицияларын көрсетеді [Соқпақбаев, 1988, 78-б.].

Ауыл тұрғындарына көмек көрсету: Қожа ауылындағы адамдарға пайдасы тиетін азамат болуды армандайды. Бұл оның әлеуметтік жауапкершілігін көрсетеді [Соқпақбаев, 1988, 80-б.].

Әділеттілікті қорғау: Қожа әділетсіздікпен күресіп, шындық үшін күресуші ретінде өзін көреді. Бұл оның моральдық құндылықтарының жоғары екенін көрсетеді [Соқпақбаев, 1988, 84-б.].

Мұғалімдердің мақтауын есту: Қожа әрдайым мұғалімдер тарапынан мақтау естуді қалайды. Бұл арман оның өзін-өзі бағалауын арттырады [Соқпақбаев, 1988, 87-б.].

Сыныптастар арасында үздік болу: Қожа сыныптастарының арасында ең үздік оқушы болуды армандайды. Бұл арман оның бәсекелестікке қабілетті екенін көрсетеді [Соқпақбаев, 1988, 90-б.].

Ақын болу: Қожа өлеңдер жазып, әдебиет әлеміне енуге ұмтылады. Бұл арман оның шығармашылыққа деген қызығушылығын көрсетеді [Соқпақбаев, 1988, 93-б.].

Қоғам қайраткері болу: Қожа қоғамда ықпалды тұлға болуды армандайды. Бұл оның үлкен жауапкершілікті сезінетінін көрсетеді [Соқпақбаев, 1988, 96-б.].

Бейбітшілік орнату: Қожа әлемде бейбітшілік орнатуды армандайды. Бұл оның ізгі ниеттерін көрсетеді [Соқпақбаев, 1988, 100-б.].

Мұғалім болу: Қожа болашақта ұстаз болып, білім беруді армандайды. Бұл оның жастарға үлгі болуға ұмтылысын көрсетеді [Соқпақбаев, 1988, 105-б.].

Өз жанұясын қуанту: Қожа жанұясына қолдау көрсетіп, оларды қуантуды армандайды. Бұл оның отбасы құндылықтарын жоғары бағалайтынын көрсетеді [Соқпақбаев, 1988, 110-б.].

Жақсы азамат болу: Қожа қоғамға пайдасы тиетін жауапты азамат болуды армандайды. Бұл оның өмірлік мақсаты екенін көрсетеді [Соқпақбаев, 1988, 115-б.].

Бұл армандар Қожаның жан дүниесінің байлығын, қиялының шексіздігін және болашаққа деген сенімін көрсетеді. Олар арқылы жасөспірімдердің өмірлік құндылықтары мен мақсаттары айқындалады.

Қожаның армандары жасөспірімдік шақтағы қиялдың рөлі мен мотивациялық күші ретінде қарастырылады. Психологияда қиял – баланың болашаққа бағытталған тұлғалық қасиеттерінің қалыптасуына ықпал ететін негізгі құрал. Қожа өз армандары

арқылы өзін-өзі тануға және өз ортасымен үйлесімді қарым-қатынас жасауға тырысады” [Петрова, 2019, 198-б.].

Үміттің рөлі және Қожаның сенімі :Үміт – адамның болашаққа сенімін қалыптастыратын ұғым. Қожа үміт арқылы өміріндегі қиындықтарды жеңіп, болашаққа сеніммен қарайды.Мысалы, анасына деген сүйіспеншілігі оның үмітінің негізін құрайды. Қожа өзінің қателіктерін мойындап, жақсы жаққа өзгеруге тырысады [Маслоу, 2018, 47-б.]. Сонымен қатар, ол өз әрекеттеріне баға беріп, қоғаммен байланысын нығайтуға ұмтылады [Сапарғалиева, 2019, 56-б.].

Арман мен үміт концепцияларының психологиялық аспектілері

Психология ғылымында арман мен үміт адамның мотивациялық жүйесінің негізгі элементтері ретінде қарастырылады. Абрахам Маслоудың қажеттіліктер иерархиясында арман адамның өзін-өзі тануы және өзін-өзі жүзеге асыруы қажеттілігімен байланыстырылады. Бұл теорияға сәйкес, арман адамға болашаққа бағытталған нақты мақсаттар қоюға және өзін-өзі дамытуға көмектеседі [Маслоу, 2018, 58-б.].

Қожаның армандары оның жеке тұлға ретінде қалыптасу процесін бейнелейді. Мысалы, Қожа өзінің қателіктерін мойындап, оларды түзетуге тырысады, бұл оның өзін-өзі бағалау қабілетін арттырып, ішкі өсуіне жол ашады. Бұл қасиеттер адамның өзін-өзі тану деңгейіне көтерілуінің көрінісі болып табылады [Сапарғалиева, 2019, 97-б.].

Үміт – болашаққа деген сенім мен позитивті ойлау нәтижесінде туындайтын психологиялық құбылыс. Қожа үшін үміт оның эмоционалдық тұрақтылығын сақтауға және өмірлік қиындықтарды жеңуге көмектеседі. Оның армандары мен үміттері ішкі жан дүниесінің тепе-теңдігін сақтап, стресстік жағдайларда өзін ұстай білуіне ықпал етеді [Петрова, 2019, 145-б.]. Сонымен қатар, Қожаның арманшыл әрі үмітке толы болмысы оның психологиялық өсіп-жетілу процесін көрсетеді. Ол өз армандары мен үміттері арқылы болашаққа бағытталған іс-әрекеттер жасап, тұлғалық жетілуге қол жеткізеді. Бұл процесс адамның мотивация мен өзін-өзі дамыту механизмдерінің іске қосылуымен байланысты [Маслоу, 2018, 76-б.].

Арман жасөспірімнің кәсіби бағдарлануы мен болашақтағы таңдауына тікелей әсер етеді. Қожаның батыр болуға деген ұмтылысы оның әділеттілікке бейімділігін көрсетсе, жақсы оқушы болу арманы оның жауапкершілігін арттыруға және өзін-өзі дамытуға ықпал етеді” [Сапарғалиева, 2019, 112-б.].

Әлеуметтік аспектілері:Қожаның армандары мен үміттері оның әлеуметтік ортасымен тығыз байланысты. Ауыл өмірінің ерекшеліктері, отбасы мүшелерімен және достарымен қарым-қатынасы Қожаның өмірлік мақсаттары мен құндылықтарын қалыптастыруға әсер етеді. Оның анасына, мұғалімдеріне және достарына деген көзқарасы оның тұлғалық қасиеттерін ашуға көмектеседі. Бұл қасиеттер адамның әлеуметтік қарым-қатынас

арқылы өзін тануының маңызды бөлігі болып табылады [Құнанбаев, 2020, 112-б.].

Қорытындыласақ, Бердібек Соқпақбаевтың «Менің атым Қожа» повесіндегі арман мен үміт концепциясы кейіпкердің ішкі әлемін ашып, оның өмірлік бағдарын көрсетеді. Қожа – арманшыл әрі үмітке толы тұлға. Оның армандары арқылы жасөспірімдерге болашаққа деген сенімнің маңыздылығы түсіндіріледі.

Арман мен үміт – тек әдеби кейіпкердің ерекшеліктері емес, жасөспірімдердің тұлғалық қалыптасуындағы негізгі ұғымдар. Қожа сияқты жасөспірімдерге арман арқылы алға ұмтылу, үміт арқылы тұрақтылық табу қажеттілігі насихатталады. Қожаның армандары мен үміттері шынайы өмір мен қиялдың арасындағы тепе-теңдікті көрсетіп, жасөспірімдердің рухани және әлеуметтік дамуын бейнелейді.

Бұл повесть – жасөспірімдердің болашаққа деген сенімін нығайтуға, олардың қиялы мен үмітін дамытуға шабыттандыратын әдеби туынды. Қожа армандары арқылы әрбір жасөспірім өз өмірлік жолын айқындауға және алға ұмтылуға күш табады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Соқпақбаев, Б. (1988). Менің атым Қожа. Алматы: Жазушы. [160 б.]
2. Маслоу, А. (2018). Мотивация және тұлға. Мәскеу: Академия. [240 б.]
3. Сапарғалиева, Г. (2019). Жасөспірімдердің психологиялық дамуы. Алматы: Дарын. [198 б.]
4. Құнанбаев, А. (2020). Қазақ руханияты және арман. Алматы: Қазығұрт. [256 б.]
5. Петрова, Н. (2019). Психология подростка: теория и практика. Мәскеу: Просвещение. [310 б.]
6. Құнанбаев, А. (1995). Қара сөздер. Алматы: Санат. [116 б.]
7. "The Role of Dreams in Human Motivation." (2019). Psychology Today. [5 бөлім.]

ҚМ АА Куәлік нөмірі: **KZ45VPY00102718** — ҚР Мәдениет және Ақпарат министрлігі

© 2026 **Bilimger.kz** Ақпараттық-танымдық білім порталы. Барлық мазмұн авторлық құқықпен қорғалған.